

A második kör

AZ ÉRTÉKELÉS a történetíró feladata; a helyzet becsületes vizsgálata és az abból levont elfogulatlan következtetés a kortárs feladatául marad. Ami szép és nemes volt s ami a nemzet életét előre vitte, annak értékelése úgysem maradhat el s ami rossz, aljas, sötét és gyújtogató volt, az bizonyára elnyeri megérdemelt büntetését. A történelmi igazságszolgáltatás nem a mi feladatunk. Szükséges azonban vizsgálat tárgyává tennünk a kort, amely lezárult, az eszméket, amelyek mozgatták, az elért eredményeket, a kényszerű hiányokat, hogy mindezek józan mérlegelésével képet alkothassunk helyzetünkről, lehetőségeinkről s a feladatokról, amelyek nemzeti életünk újabb fejezetének útját megszabják.

De vajon joggal beszélünk-e arról, hogy életünk határkőhöz érkezett? A külső okok s ezzel összefonódott belső helyzetünk egyaránt erre engednek következtetni. A kisebbségi kérdés általános európai rendezésének reménye – amely az elmúlt korszak kisebbségi törekvéseinek meghatározója volt – szétfoszlott. E remények szétfoszlásához az európai helyzet kuszáltságán kívül hozzájárult a kisebbségi szerződések megszületésének körülményeiből folyó belső ellentmondás is. A kisebbségek jogait biztosító szerződéseket ugyanis nem az illető kisebbségek anyaországai kötötték a kisebbségekkel bíró államokkal, hanem a társult főhatalmak kívánták ezáltal biztosítani a kisebbségek jogait a hat új vagy megnövekedett szövetséges államban s a négy legyőzött volt központi hatalomban. A kisebbségi szerződések egyenes következményei annak a propagandának, melyet a társult főhatalmak, s az utódállamok indítottak meg a háború alatt, főképp abból a célból, hogy az Egyesült Államokat maguk mellett harcba tudják hívni. A nemzetek önrendelkezési joga volt e propaganda vezérszólama, a szövetségesek pl. 1917. jan. 10.-én Wilsonhoz intézett jegyzékükben Európa békéjét a „nemzetiségek jogainak tiszteletére és minden nagy és kis nép szabad fejlődésének elvére” kívánják alapozni. Wilson 1917. ápr. 20.-i üzenetében a harcot „a népek felszabadításáért, a kis nemzetek jogaiért és szabadságáért” akarja fölvenni.¹ Természetes, hogy a Békekonferencia, melyre a naív és széplelkű s nemes eszméiben vakon bízó Wilson elnök is megérkezett, már nem tudott szakítani ezzel a gondolattal s a nemzetek önrendelkezésének jogcímén megteremtett államokban a másfajú kisebbségek jogait is biztosítani kívánta, mint Clemenceau írta Paderewskihez, az új lengyel köztársaság

¹ Baranyai Zoltán: A kisebbségi jogok védelme, 1922, 106. l.

elnökéhez, már azért is, mert „e kisebbségek könnyebben kibékülnek új helyzetükkel, ha tudják, hogy már kezdettől fogva védelemben és biztosításban részesülnek az igazságtalan bánásmód és az elnyomatás mindennemű veszélyével szemben.”

Ha olvassuk a Nemzetek Szövetségének alapító okmányát, nem tudjuk, hogy a naivság vagy a cinizmus nagyobb benne. „A Magas Szerződő Felek – szól az okmány bekezdése – avégből, hogy a nemzetek együttműködését előmozdítsák és a nemzetközi békét és biztonságot megvalósítsák, azzal, hogy nyílt, igazságos és becsületes nemzetközi összeköttetéseket tartanak fenn,... azzal, hogy a szervezett népek egymásközötti érintkezésében az igazság uralmát és mindennemű szerződéses kötelezettségnek lelkiismeretes tiszteletbentartását biztosítják,... megállapították a Nemzetek Szövetségének alább következő Egyezségokmányát.”

Mindezeket csak azért írtuk, hogy szembeállíthassuk ezzel az első igaz, kisebbségi jogvédelmi szolgáló westfáliai békeaktát (Osnabrück, 1648), melyet a harmincéves háború befejezése után kötöttek a hadviselő felek, az akkori katolikus és protestáns hatalmak (köztük mint a svéd király szövetségese a transzylván fejedelem is), egyenlő jogokat biztosítván Európa protestáns kisebbségének a katolikus többséggel szemben. A szerződés szövege szerint (XIII. §) az aláíró hatalmak kötelesek megvédelmezni a szerződés feltételeit. A westfáliai szerződés egyike volt a legidőtállóbbaknak, hiszen mikor kétszáz évvel később (1859-ben) az osztrák kormány kiadta a magyarországi protestáns egyházak autonóm jogait megsemmisítő rendeletét, a protestánsok védelemért a westfáliai béke aláíró hatalmaihoz fordultak. Bár Szekfü Gyula kutatásai megdöntötték azt a közhiedelmet, hogy a protestáns hatalmak tiltakozó jegyzéket küldtek volna Ausztriának, az aláíró hatalmak közvéleményének határozott állásfoglalása bizonyára hozzájárult a rendelet gyors visszavonásához.²

A kisebbségi szerződések alkati hibája tehát, hogy nem a közvetlenül érdekelt országok között jött létre, hanem a győző hatalmak között s egy olyan szerv védelme alá helyezett, melynek eredményes működése az emberiség fejlődésének egy haladottabb állapotát kívánja meg. Európa pedig aligha érett még meg erre az állapotra. A fejlődésnek ez a foka bizonyára meghozhatná a kisebbségi kérdés általános, európai rendezését, azonban kérdéses, hogy ez az állapot mikor fog bekövetkezni, vagy be fog-e következni egyáltalán? Mivel azonban erre sem a kisebbségek, sem azok az államok, melyeknek nemzettestvérei kisebbségi sorsban élnek, nem várhatnak, előtérbe került egy másik elv: *a helyi megoldások rendszere*, melyben a kisebbségek az államhatalommal, vagy a kisebbséggel bíró államok az illető kisebbségek anyaországaival kötött közvetlen megállapodások és szerződések révén rendezik a kisebbségek helyzetét. És itt reá kell mutatnunk az általános európai és a helyi rendezések között levő különbségre s arra, hogy az új rendező elvhez való alkalmazkodás milyen feladatokat ró reánk. Míg a kisebbségi kérdésnek a békeszerződések alapján való rendezése kimondottan *jogi kérdés* volt, lelkileg viszont a humánus érvényesülésére támaszkodott, addig a helyi rendezés *erőviszonyokra* épül fel. Az előbbinél a küzdelem elvont volt, sem a kisebbségeknek, sem az illető államnak nem kellett erőt mutatnia, hiszen a kisebbségi jogok szer-

²Baranyai: id. m. 105. l.

zódésadta biztosítékainak a kivívása legalább is elvileg a népszövetségi eljárás rendjén megvalósítható lett volna, ebben az új helyzetben viszont minden kisebbségnek a helyzete attól függ, hogy az anyaország a helyi szövetségek rendjén mennyi előnyt tud neki biztosítani, avagy hogy az illető kisebbség önmagában mennyi súllyal tud jogai érvényesítésébe belefelekedni. Látjuk ezt Csehszlovákiában, ahol a kormány a szudéta németységnek arányossági alapon való részvételt ajánl a kormányzásban és közhivatalokban, míg a magyar kisebbség számára a jogegyenlőségi rendszert tartja fenn.³ A napjainkban történt olasz-jugoszláv megegyezés viszont arra vet fényt, hogy két ország egymásközi megállapodása mennyiben játszhatik közre a két ország kisebbségi kérdésének megoldásában.

MINDEN TEÓRIÁNAK meg van az a veszélye, hogy túlságosan egy szempontból látja a dolgokat, amelyek a valóságban sokkal sokrétűbbek. Ezzel a veszéllyel küzdünk tehát, amikor szellemi és politikai életünk jelenségeit ebből a szempontból kiindulva tesszük vizsgálat tárgyává. Irodalmunkban és közírásunkban kétségbevonhatatlanul kimutatható az erős etikai és humanista jelleg, melynek kialakulásában kultúránk alapelemein kívül kétségtelenül közrejátszott az igazi európai szellem közeli érvényesülésében való hit is. *Makkai* például a *Magunk revíziójában* nem a magyar kisebbségnek Transzylvániában betöltendő hivatásáról, hanem a kisebbségek világhivatásáról beszélt. A transzylván irodalom megtanított a helytállásra, de arra nem, hogy *hogyan* álljunk helyt. Ami a fiatalságban a kötelességvállalás erényéből él, az is ennek az irodalomnak köszönhető, de ez a kötelességvállalás keserű kötelességvállalás, konok megkapaszkodás, csak azért is megmaradás és nem felszabadító, életet széppé tevő hit. Ez az irodalom és ez a szellemiség elvált a földtől, ködös magasságokba emelkedett vagy visszahúzódtott a lélek végtelen mélységeibe, közben a *márról*, a *helyről*, a *földről*, a *testről* egészen

³ A politikai tudomány a kisebbségi kérdés megoldásának öt fő jogi rendszerét különbözteti meg. A kisebbségi védelem legalacsonyabb rendszerét képviseli a kisebbségekhez tartozók *jogegyenlőségének* biztosítása. Ez a rendszer biztosítja a kisebbségek tagjai részére az általános emberi, polgári és politikai jogokat. Hátránya, hogy a politikai és közhatalomban való részvétel a többség tetszésétől függően, onnan a kisebbségek kizáratnak. Az *aránylagossági rendszer* elgondolása szerint viszont az államhatalom nem a többségé, hanem az egész lakosságé, tehát a kisebbségeké is, intézményesen biztosítani kell tehát, hogy a kisebbségek tagjai is a közhatalom gyakorlásában lélekszámuk arányában részt kapjanak. A kisebbség e rendszer mellett eddigi társadalmi szerepét túllépve, állami tényezővé válik, az egész államszervezetre rányomja bélyegét olyan módon, hogy a kisebbségek tagjai az állami szervezet minden részében (országgyűlés, minisztérium stb.) arányuknak megfelelően ott vannak. A jogegyenlőségi és az aránylagos érvényesítési rendszer közös jellemvonása, hogy csak a kisebbségek tagjai javára állapítanak meg jogokat és nem a kisebbségek, mint szervezett egységek, javára. A kisebbségi jogok e rendszerek szerint tehát a kisebbséghez tartozóknak az egységes államéletben való részvételére, e részvétel mikéntjére vonatkoznak, de nem szervezik a kisebbségeket az államon belül külön egységekké, önkormányzati testületekké.

A *kisebbségi önkormányzat rendszere* a kisebbségi védelem harmadik fajtát képviseli és abban áll, hogy a kisebbséghez tartozók többé nem egyénenként vagy nemcsak egyénenként vesznek részt az államéletben, hanem a maguk választotta külön szervezet útján is. Az önkormányzati testület működése állami akaraton alapszik, közjogi szerv, amely állami feladatokat lát el és igényeit közigazgatási úton érvényesítheti, egyszóval a kisebbségekre nézve az állami ügyeket is részben intézi. A kisebbségi önkormányzatnak két formája alakult ki: a *személyi* és a *területi* autonómia. A *személyi autonómia* az ugyanazon kisebbséghez tartozókat az állam egész területén, lakóhelyüktől függetlenül olyan egységes közjogi szervezetbe foglalja össze, amely a kisebbségeket különlegesen érdeklő közigazgatási ügyeket intézi. →

megfelekedett. Nem vitatjuk ennek az álláspontnak, lelki attitűdnek a szépségét, nemességét s az aszkézis erőt adó szerepét sem vonjuk kétségbe, mégis úgy érezzük, hogy a bűnbánatnak, az önmagunk kínzásának ideje lejárt, tisztító szerepét már elvégezte s most már azon kell igyekeznünk, hogy a bűnbánatban megtisztult lélekkel életünk formálását megkezdhessük. Életünk formálását pedig a lelkek formálásán kell kezdenünk. Tehetetlen és szárnyaszegett kellett, hogy legyen a transzylván lélek addig, míg reménységeit olyasmibe vetette, melynek megvalósulása nem tőle, nem az ő erejétől, munkájától függött. Addig csak megkapaszkodni, csak helytállni lehetett, de nem alkotni, a sziklába utat vágni.

Az irodalomnak az a hivatása, s ezt csak az irodalom teheti, hogy megmutassa ennek az életnek, a mi életünknek szépségeit, hogy élő hitté tegye, aminthogy úgy is van, hogy ez nemcsak a legnehezebb, de egyben a legszebb és legmagasabbrendű, mert férfhoz leginkább méltó életforma is. Nem a halál, hanem az élet dalnokai kellene, a harci életforma vidám regősei, s ha a fiatal írónemzedék ezt tudná hozni, többet adna nemzetének mindennél. Mert míg az előbbi kisebbségi életforma megengedte a földről való elbujdosást, a lélekké és gondolatá finomodást, hiszen éppen az európai szellemnek ettől a megfinomodásától remélhette sorsának javulását, addig ez a szellem már nem szakíthatja el magát a földtől, a valóságtól, hanem azt kell megmutatnia, hogy ebben a valóságban hogyan lehet élni, előrejutni és hogyan lehet megteremteni azt az életformát, amely amellelt, hogy mélységesen emberi, a nemzeti sajtóságok kiélésére is lehetőséget nyújt.

A KÉT (az általános és a helyi) kisebbségvédelmi rendszer közötti különbséget igazában a politikai életben szemlélhetjük. A kisebbségi politika három oldala - a nemzetközi jogvédelem kihasználása, a kisebbségek jogainak az államhatalommal szembeni érvényesítése és végül a társadalmi erők megszervezése – közül kezdet-

← A személyi autonómiának példája az egyházi autonómia, azonban inkább csak magánjogi színezettel. Ilyen lett volna, ha megvalósítását engedik, a kisebbségi szerződésben a szászok és székelyek részére biztosított kulturális autonómia, mely vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot biztosított volna. A *területi autonómia* viszont azt jelenti, hogy az állam területének az a része, amelyen kizárólag vagy túlnyomó részben valamely nemzeti kisebbség tagjai laknak, az államon belül külön egységé vannak alakítva és ezen a területen a közigazgatás bizonyos vonatkozásban a központtól önállóan van elismervé. Ilyen területi jellegű nemzeti önkormányzata volt a régi Transzylvániában a székelyeknek és a szászoknak. A szász autonómia, a szász egyetemben kulturális ügyekre korlátozva, az unió után is tovább élt. (Vagyonát épp ez évben osztották fel 75%-ban a többségi, 25%-ban a szász intézmények között.) Területi autonómiát élvezett továbbá a békeszerződések megkötéséig Horvát-Szlavónia, amelynek területén a horvát nemzet bizonyos ügyekben önálló törvényhozó és végrehajtó hatalmat gyakorolt. A régi Ausztria nemzetiségei is, mint a csehek, morvák, lengyelek, szlovének, dalmátok, olaszok, túlnyomó részt külön-külön tartományi önkormányzat részeséi voltak.

A *szövetségi államszerkezet* a kisebbségi kérdés megoldásának negyedik képzelhető alakja. Ez a rendszer a nemzetiségi egyenjogúságnak *legtökéletesebb* formája, mely lehetőséget ad arra, hogy az egy nemzetiséghez tartozó állampolgárok – mint zárt testület – teljesen egyenlő jogokat gyakoroljanak az államélet összes nyilvánulásaiban s a maguk szellemét egyenlőképpen vihetik be a közhatalom érvényesítésébe. Ilyen alapon épült fel Svájc s ezt az alapot ajánlja a kisebbségi kérdés megoldására a páneurópai mozgalom programja is. (A „Frankfurter Zeitung” is ezt követeli a csehszlovák német kisebbség számára.)

Szemben az eddig ismertetett rendszerekkel, melyek egy államon belül akarják a kisebbségi kérdést megoldani, az ötödik csoportba azok a rendszerek tartoznak, melyek a kisebbségeket abba az államba kívánják átutalni, amelyhez jellegük szerint tartoznának. Ez az átutalás történhet *személyileg*: kivándorlási kényszer előírásával, vagy *áttelepítéssel*, pl. görög-bolgár, török-román szerződések, és történhet területileg: határkiigazítással. (Egyed István dr.: A kisebbségi kérdés. Bp., 1930. 26–47. l.)

ben az első nyomult előtérbe. A kisebbségi jogok hirtelen tudósai és szakértői nőttek, és egész közvéleményünk sokáig reményességét abba vetette, hogy a *Novalis* álmodta európai szellemi egység s az ebből folyó jóakarát és megértés közel van a megvalósuláshoz. Az idők megmutatták, hogy az álom túl korai volt. Fájdalmas ebből az álomból a felébredés, hiszen megvalósulása esetén politikai síkon magával hozhatta volna a nemzet-állam: „az egy nép, egy állam, egy kultúra” uralmának a hanyatlását és megteremthette volna az objektív államot, melyben a nemzet és az állam fogalma egymástól elválik. Az európai helyzet alakulása azonban az ellenkező utat mutatja. Joggal merül fel tehát a kisebbségekben a félelem, hogy a nemzetállam gondolatának uralomra jutása egyben saját nemzeti létük megsemmisítését jelenti. *Makkai Sándor* a *Láthatárban* írt cikkében a fejlődésnek végső formájával számol, amikor kijelenti, hogy az „emberséget nemzeti öntudatában újra feltalált Európában a kisebbségi sors nemcsak gyakorlatilag, de lényegileg is lehetetlenné vált, mivel .... a nemzeti öntudat kivirágzása idején az ember csak saját nemzeti közösségében érezheti és teheti magát emberré”. Nem mondja ki, de fejtegetéseiből logikusan következik, hogy a kisebbségi kérdésnek csak egy gyakorlati megoldása lehet: az *áttelepítés*. Sokan szálltak vitába Makkai tétéleivel, mi nem követjük ezt az utat, mert meggyőződésünk szerint Makkai álláspontja alapjaiban elhibázott. Elhibázott azért, mivel fejtegetéseit a nemzeti eszme kezdetleges, Rajnán túli formájának változatlan és kíméletlen érvényesülésére építi, s nem számol azzal, hogy ez az eszme is, mint bármelyik, átalakulásnak, változásnak, a helyi erőviszonyok átforgató hatásának van alávetve. Olyan ez a jóslat, mintha valaki a „*cuius regio, eius religio*” elvének a nyugaton való kíméletlen érvényesülése idején azt mondta volna, hogy Transzilvániában vagy a protestáns, vagy a katolikus lakosságnak el kell tűnnie, ki kell vándorolnia. Azonban ennek éppen az ellenkezője történt. Mivel több felekezetnek egy területen való szimultán együttélése megvalósult, a fejedelemségnek, hacsak a véres vallásháborúkat kikerülni akarta, módot kellett találnia ezen helyzet államjogi megalapozására. S megszületett az 1564. évi turdai országgyűlésnek egy egyszerű kis törvénycikkelye, mely nem mond többet, minthogy „a kolozsvári magyarok, azaz kálvinista hitnek és a szebeni szászok, azaz ágostaiak között disputák keletkezvén, az ország békéje érdekében ezután szabad legyen mindkét félnek tetszés szerint a kolozsvári vagy szebeni vallást gyakorolni”.⁴ Ez a kis törvénycikk törte meg Transzilvániában a „*cuius regio, eius religio*” uralmát s nem szép szavakban, de gyakorlatban megteremtette elsőnek Európában a vallásszabadságot.

A „*cuius regio, eius natio*” mai elve sem érvényesülhet tehát változatlanul. Igaz, hogy az erőviszonyok megváltoztak, hiszen a fejedelmi Transzilvániában, különösen az első időkben felváltva jutott uralomra hol az egyik, hol a másik vallás, tehát egyenlő erők ütköztek össze, ami a *modus vivendi* megteremtését mindegyikre nézve kívánatos és parancsolóvá tette, míg Nagyrománia megalkotásával az erők súlypontja áttolódott és a magyarság összehasonlíthatatlanul kisebb erőt képvisel, mint akkor bármelyik vallás. Ennek ellenére azonban megmaradt Közép-Európának, az összekuszált nemzetek földjének, ahol a nemzeteknek, hacsak önmagukat halálra sebezni nem akarják, meg kell találniuk az egymás mellett való élés módzatait. Kiegyezés formájában fog-e megtörténni ez a megoldás az ér-

⁴ Hóman–Szekfü: Magyar Történet, IV. k. 268. l.

dekelt államok és kisebbségek között, vagy másképpen, ez a jövő titka, bizonyos azonban az, hogy a kisebbségi politika régi módszerei és törekvései átértékelésre és átfőrmálásra szorulnak. A fejlődés folytonosságát ugyanis a formák csak akkor tudják biztosítani, ha helyet adnak a folyton megújuló életszemléletnek. A megmerevedésre való hajlam ugyanis túlságosan nagy a magyar lélekben és több nemzeti tragédiánk okozója volt az, hogy a haladásnak csak zökkenők útján juthattunk.

PROHÁSZKA Lajos ilyen értelemben beszél a finitizmus érzéséről, mint a magyar lélek jellemző vonásáról, amely idegenkedik mindattól, ami problematikus, ami megoldhatatlan és várakozásra készítő, viszont elszántan a szűkös, a biztos, az állandó felé hűz és tetté csak ott válik, ahol a maga létének jól elhatárolásában, úgyszólván körülsáncolásában nyilvánulhat.⁵ Ezt az elzárkózásra, megmerevedésre való hajlamot politikai életünkben figyelhetjük meg leginkább. Bizonyára azért, mivel a magyarság legkedvesebb életformája a politizálás volt s ennek formái annyira kialakultak, hogy minden következő nemzedék úgyszólván beleszületett ezekben a formákba, nem tudta magát elszakítani elődei gondolkozásától, elképzeléseitől. A régi magyar politikai gondolkodás kritikájának az utóbbi két évtizedben egész irodalma fejlődött ki, mégis a kritikai átértékelés ellenére politikai szemléletben alig történt változás. Az élet jelenségei, a valóság elől való elzárkózás, az ábrándokba menekülés, a változás kötelességének fel nem ismerése ma is meghatározó jelenségei politikai életünknek. Michels a népek mithoszáról beszélve megállapítja, hogy azok lehetnek a „honnan” és a „hova” mithoszai, azaz az eredet és rendeltetés ábrázolásai.⁶ A magyar a „honnan” mithoszt él, a „hova” előtt gyáván megtorpan és a múltba menekül. A magyar politika kék madara sohasem a jövőben, hanem mindig a múltban szálldos. Az a reálpolitikai képesség, mely az Árpád-házi királyok politikáját jellemezte s mely Mátyásban és Bethlen Gáborban még teljes erejében érvényesült, az idők folyamán kiveszett és helyet adott egy különös teljesítményekre képesíti, de a mindennapi realitások elől, azok formálása helyett, álmok közé menekül. Reálpolitika alatt magyar vonatkozásban már régóta nem az adott helyzetnek céltudatos kihasználása értődik egy magasabb cél érdekében, hanem a megalkuvás, a szűkarcú igénytelenség, nem az alkalmazkodás, hanem a lemondás. *Apponyi Albert* keserűen fakad ki emlékirataiban: „Rettentő kicsiny mértékkel mérték az államférfiúi kvalitásokat: lelkileg össze kellett zsugorodnia annak, aki azt meg akarta ütni.”

Ez a nemzeti elsatnyulás okozza azt is, hogy válságos órákban tehetségnélküli kalandorok ülhetek a nemzet nyakára, anélkül, hogy valamirevaló ellenállással találkoznának. Nem lehet évtizedeken keresztül az erős akarást elfojtani és aztán egyszerre azt kívánni, hogy egy adott pillanatban meglegyen.”⁷ Ideálpolitikának sem nevezhetjük a magyar politikát, hiszen nem találjuk egy magasabb eszme alázatos szolgálatát, annak kockázatvállalását, a józan ész tiltása dacára is az akadályoknak való bátor nekivágást. Ebben egyébként belső törvényszerűség nyilat-

⁵ Prohászka Lajos: *Vándor és Bujdosó*, Bp. 1936, 87. l.

⁶ Michels Robert: *Patriotizmus*, München, 1929. V. ö. Trócsányi György: *Prohászka Lajos könyvéről*, Bp. 1936.

⁷ Gr. Apponyi Albert: *Emlékirataim*, 52. l.

kozik meg, mert kis népek nem űzhetnek sem reál-, sem ideálpolitikát a maga tisztaságában, ezek összeolvadnak valami sajátos keverékben s adott helyzetekben hol az egyik, hol a másik válik uralkodó politikai gondolatá.

„A RÉGI MAGYAR közélet – írja Jancsó Benedek – a parlamenti és politikai taktikának igen jó iskolája volt, de a kisebbségi politikának még alkatelemeit sem lehetett benne megtalálni.” Valóban nem.

A régi magyar közélet viszont nem tömegeket, hanem jogokat dobott a harcba, nem társadalmat, hanem szónoki iskolát szervezett. Ezenfelül bizonyos kasztszerűség is jellemezte, nemcsak azáltal, hogy az arisztokráciának és a vármegyei nemességnek volt szinte kizárólagos privilégiuma, hanem azáltal is, hogy egy politikai rendet alakított ki, mely feltékenyen őrizte a maga befolyását és szigorúan elhatárolta létét a nemzet többi életmegnyilvánulásaitól. A nemzetpolitika fogalma politizálássá szűkült, a kulturális, gazdasági, társadalmi és közjogi politika harmonikus együttműködéséből folyó nemzetpolitika egysége nem tudott kifejlődni a közjogi politika egyeduralma miatt, mely magát a nemzet többi életmegnyilvánulásai fölé, hihetetlen magasba helyezte.

Érdekes jelenség, hogy a nemzetpolitika széles értelmezésének lehetőségét a kisebbségi sors adta meg. Nem tudjuk ugyan, hogy mi lett volna a Magyar Szövetségből, ha működését megengedik, de már maga a gondolat ennek a széles értelmezésnek felismerésére enged következtetni. Tulajdonképpen a Magyar Párt igyekezetében is, mikor kulturális és közgazdasági szakosztályokat állított fel, ez a gondolat érvényesült, viszont a formában, ahogy nem egyenrangú félként maga mellé, hanem szakosztályként maga alá helyezte, már a régi politikai szellem egyeduralmi felfogása öltött testet. Kezdetben nem volt világos, de a szakosztályok élettelenége, mely minden próbálkozás ellenére is állandósult, kétségtelenné tette, hogy ez az elgondolás nem számolt a kisebbségi lét belső törvényszerűségeivel. Azzal ugyanis, hogy míg államalkotó helyzetben a politikai pártok magukban hordozhatják kulturális és gazdasági elgondolásaikat, hiszen kormányra jutva ezeket megvalósíthatják, addig kisebbségi partnál ez a lehetőség eleve hiányozván, a kulturális és gazdasági szervezetek függetlenítődnek a politikai párttól, illetve már mint egyenrangú felek jelentkeznek és egy magasabb nemzetpolitikai elgondolástól feltételezett együttműködésük adja a nemzeti élet egészét. Az antagonizmus, mely politikai pártunk meg kulturális és gazdasági szervezeteink között fennáll, személyi ellentétektől eltekintve, e tény fel nem ismerésének tudható. Politikai pártunk vezetőségébe egészen természetesen a háború előtti politikai életben súlyt jelentő rétegek: az arisztokrácia és a vármegyei nemesség, illetve az ehhez asszimiláltak kerültek, tehát az a szellemiség, melyet leginkább terhelt a régi magyar politikai gondolkodás egyoldalúsága. Így válik érthetővé az a különös jelenség, hogy legjobb szándékú vezetőink is elzárkóznak minden újítástól, mely az élet szabad levegőjét hozná, mert ösztönös meggyőződésük szerint egyedül ez a réteg hordozza magában a politikai tudás és vezetés képességét, s félnek attól, hogy ha ettől a szellemiségtől akár fiatalsága, akár társadalmi helyzete folytán idegen kezekbe kerülne a politikai élet irányítása, ez a nemzet romlását vonná maga után. Mondanunk sem kell, hogy ez a felfogás éppen azt a veszélyt idézi elő, amelyről félti a nemzet életét, hiszen ennek az elzárkózásnak a következményeként a fiatalság politikailag iskolázatlan marad, viszont azt semmi meg nem akaszthatja, lévén természeti törvény, hogy

előbb-utóbb kezébe ne kerüljön a vezetés. Ez az elzárkózás azonban azzal a hasznos következménnyel járt, hogy a fiatalság a politika porondjáról kizáratván, más munkaterületeken fejtette ki munkásságát s így nemzetszemlélete totalissá vált, teljesen mentes elődei egyoldalú felfogásától. A fiatalság tisztán látja, hogy a nemzet fennmaradása szempontjából nem lehet különbséget tenni kulturális, gazdasági és általános politika között. Látja, mert látnia kell, hogy az írónak vagy gazdasági szervezőnek a jelentősége nemzetpolitikai szempontból egyenlő értékű a politikussal. A fiatalságnak ez az előítéletektől, egyoldalúságtól mentes felfogása, mely élesen ellentétes a múlt politikai gondolkozásmódjával, a legbiztosabb jelenség s olyan átalakulást idézhet elő a transzylván magyar életben, amely előre föl sem mérhető.

„Sokáig a tespedés korszakában éltünk, – írja Eötvös József az 1840-es években –; a kormány úgy látszott, csak azon feladatokat tűzte ki magának, hogy a status quo fentartassék, az ügynevezett szabadelvű párt sáncokat vont alkotmányunk körül és a partis primae nonus őrzésével foglalkozott s ily viszonyok között sem a kormánynak, sem az ellenzéknek programra szüksége nem volt. A veto által visszautasítani minden fontosabb törvényjavaslatot, ez volt a kormány, – zajt ütni a régi sérelmek felett, hogy újak ne követtessenek el, ez az ellenzék egész politikája. De az idő megváltozott; a haladás korszakába léptünk át s mind a kormánynak, mind az ellenzéknek, ha negatív szerepüket folytatni nem akarják, tudniok kell, mit akarnak, sőt nemcsak tudniok, de kimondaniok szándékukat...”⁸

A KISEBBSÉGI FUTAM első köre lezárult. 1921-ben a Kós Károlyék Kiáltó Szó-ja adta meg a rajtot és másfélévtized után Makkai torpantja meg a futókat: *nem lehet*. Így egy éven belül immár másodszer nyílik alkalmunk határozottan szembeszállni e hasábokon a reménytelenség prófécijával. Németh László a magyarság belső erőtlenségét látva „fogadta szívébe az obsitot: protestantizmus, magyarság és halál egy itten.” Makkai Sándor nem a magyarság belső erőinek meggyöngyüléséből, hanem a mai európai helyzet vizsgálatából vonja le ugyanezt a következtetést. A nemzethalál e mindegyre visszatérő víziója nem újkeletű, a magyar szellemnek alapvető sajátsága, „a kicsi nép, de nagy nemzet” állandóan összeütkező ellentétéből folyik. Ha kimondásukkor lesújtó erejük is e próféciaik, mégis azzal a haszonnal járnak, hogy a nemzetet önmaga vizsgálatára kényszerítik, az életöszönt legmagasabb mértékéig fokozva kerestetik meg a kivezető utat.

A transzylván lelkeséget oly hűen kifejező Reményik Sándor pár évvel ezelőtt ezt a címet adta egyik versének: *Ahogy lehet*. Valóban: az első kör feladatait és lelkeségét tökéletesebben, mint e két szóban, megfogalmazni nem is lehetett volna. A lemondás heroizmusának hangja ez, az állandó visszavonulásnak, de a mégis megmaradásnak ígéje. Éltünk és élünk: ahogy lehet. Ez a képesség nagy erény. De veszedelemmé válhatik, ha a lélek rugalmasságának elvesztését vonja magával. Mivel mindegyre csak *hátra* néztünk s mértük az utat, amelyet még *visszafelé* megtehetünk, a figyelem elterelődött azokról a lehetőségekről, amelyek mégis megmaradtak számunkra. A megtartás, a konzerválás legfontosabb feladatunk lévén, ez az igyekezet meghatározója lett törekvéseinknek és szükségszerűen magával vonta az újítástól, az átalakulástól való irtózást. Így történhetett meg, hogy intéz-

⁸ Br. Eötvös József: Reform, Révai kiadás, 1902, 312. l.

ményeinkben változás mindig csak azután következhetett, miután az élet már ténylegesen megvalósította azt.

Az élet követelményei és intézményeink működése között nagy űr képződött, melyet betölteni csak nagy anyagi és szellemi áldozattal és erőfeszítéssel lehetséges.

Szükséges végre már látnunk, hogy mi az, *amit lehet* és *amit nem lehet*. *Lehet* megmaradni magyarnak, de *nem lehet* megmaradni régi szellemmel, ha az idő megváltozott. *Lehet* kisszerű viszonyok között is nagyot alkotni, de *nem lehet* közösségi szellem és áldozatos lélek nélkül.

Lehet kis népnek lenni, de *nem lehet* mégis nagy nemzetnek, ha lélekkel nem pótoljuk ki azt, ami a számból hiányzik. *Lehet* nyomorúságosan is élni, de *nem lehet* anélkül, hogy nem tudnánk, *miért* tesszük. *Lehet* eredményesen is küzdeni, de *nem lehet* anélkül, hogy a magunk harcmódorát az ellenfelénél tökéletesebbé ne tegyük. *Lehet* intézmények élén állni, de *nem lehet* intézményeket eredményesen vezetni, míg a vezetőség nem válik olyan élő szervvé, mely a nemzeti társadalomban lüktet és dolgozik. *Lehet* állandóan visszahúzódnunk, de *nem lehet* egy lépést sem előre tenni, míg a nemzet nem bíz magában.

De végeredményében nem is az a tulajdonképpeni probléma, hogy mit lehet és mit nem lehet, hanem az, hogy *hogyan lehet*. A tervszerű élet kialakítása; ez a második kör feladata.

ALBRECHT DEZSŐ